

خداست

در سیره و سخن جواد الائمه علیهم السلام

محمد عابدی

است.»، برگزیدگان الهی، انبیا و معصومان، خدمتگزارترین افراد به مردم خواهند بود؛ زیرا آنان اسوه و شاخص‌اند و درخت کمال در وجودشان به بالنده‌ترین شکل سر به فلک کشیده است.

آیه الهی خطاب به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را به یاد آوریم که می‌فرماید: «وَإِنْ خِفَضَ جُنَا حَاكٍ لِمَنْ أَتَيْكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ»^۱ پر و بال خود را برای مؤمنانی که پیرو تو

درنگی در مفهوم خدمت

اگر عبادت بزرگ‌ترین فلسفه آفرینش است که: «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِي»؛ «جن و انسان را خلق نکردم، مگر به خاطر اینکه عبادتم کنند»، برگزیدگان الهی، عابدترین بندگان خدا خواهند بود و اگر از والاترین مظاهر عبادت، «خدمت به خلق» است که: «مَنْ سَعَى فِي حَاجَةِ أَخِيهِ الْمُؤْمِنِ فَكَأَنَّمَا عَمَدَ اللَّهِ تِسْعَةَ آفَافٍ سَنَةً ضَايِمًا تَهَارَهُ قَائِمًا لَيْلَةً»^۲ هر فردی که در برآوردن نیاز برادر مؤمنش تلاش کند، گویا نه‌هزار سال خداوند را عبادت کرده، در حالی که روزها را روزه‌دار و شبها را شب زنده‌دار بوده

۱. الذاریات/۵۶.

۲. بحار الانوار، ج ۷۱، ص ۳۱۵. (قال رسول الله صلی الله علیه و آله).

۳. شعرا/۲۱۵؛ امام علی علیه السلام هم می‌فرمود: «وَإِنْ خِفَضَ لِلرَّعِيَةِ جُنَا حَاكٍ وَابْتَسَطَ لَهُمْ وَجْهَكَ وَأَلَيْنَ حَاجَتِكَ وَأَسَّ تَبَتُّهُمْ...» (نهج البلاغه، نامه ۴۶).

نسبت به دیگران گامی به این هدف نزدیک تر باشند. این سخن قدسی را به یاد آوریم که: «الْخَلْقُ عِيَالِي فَأَحَبُّهُمْ إِلَيَّ الْأَطْفَالُ مِنْهُمْ وَأَسْعَاهُمْ فِي حَوَائِجِهِمْ»؛ مردم خانواده من هستند. پس محبوب ترین آنها نزد من، مهربان ترین و کوشا ترین آنها در رفع نیازهای مردم است.»

اینک که در آستانه شهادت حضرت جواد الائمه علیه السلام قرار گرفته ایم، گوشه هایی از خدمت در سیره و سخن حضرت را مرور می کنیم.

خدمت در سیره و سخن امام

جواد علیه السلام

۱. بایدها و نبایدهای خدمت رسانی

اخلاص

شرط پذیرش هر عملی، از جمله خدمت به مردم، اخلاص است و مؤمن باید به انگیزه جلب رضایت الهی خدمتگزار عیال الله باشد و هرچه ناخالصی در عمل بیشتر باشد، درجه مطلوبیت آن هم پایین تر خواهد آمد. علاوه بر دخالت اخلاص در اصل

هستند، بگستران. «واژه «خفض جناح» که سه بار در قرآن کریم به کار رفته است، به کنایه از کمال مهرورزی، عطوفت و خدمتگزاری خالصانه و متواضعانه حکایت می کند.

خدمتگزاران واقعی، انبیا و اوصیا و مؤمنان به آنان هستند؛ چه بی پرده و صریح می توان این ادعا را در حدیث آسمانی امام صادق علیه السلام یافت که فرمود: «مَا آمَنَ بِاللَّهِ وَلَا بِمُحَمَّدٍ وَلَا بِعَلِيِّ مَنْ إِذَا آتَاهُ أَخُوهُ الْمُؤْمِنُ فِي حَاجَةٍ لَمْ يَضْحَكْ فِي وَجْهِهِ فَإِنْ كَانَتْ حَاجَتُهُ عِنْدَهُ سَارَعَ إِلَى قَضَائِهَا وَإِنْ لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ تَكَلَّفَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِهِ حَتَّى يَقْضِيَهَا لَهُ فَإِذَا كَانَ بِخِلَافِ مَا وَصَفْتَهُ فَلَا وَلايَةَ بَيْنِنَا وَبَيْنَهُ»؛^۱ به خدا و محمد صلی الله علیه و آله و علی علیه السلام ایمان نیاورده است کسی که هنگامی که برادر دینی اش به خاطر حاجتی نزد او آید، با خوشرویی برخورد نکند. پس اگر توان دارد، نیاز او را به سرعت برطرف کند و اگر توان ندارد با کمک دیگری حل کند، اگر بر خلاف آنچه توصیف کردم باشد، پس بین ما و او ولایتی نخواهد بود.»

با این دیدگاه، کسانی نزد خدا دوست داشتنی تر خواهند بود که

۱. بحار الانوار، ج ۷۲، ص ۱۷۶.

۲. کافی، ج ۲، ص ۱۹۹.

عمل،^۱ از دیدگاه امام جواد علیه السلام در تداوم اعمال نیز باید اخلاص جاری باشد. چه بسا عملی که انجام آن با خلوص است، ولی عامل به آن بعد از عمل، آن را به ریا و ناخالصی آلوده و از درجه مقبولیت الهی ساقط می‌کند؛ لذا امام جواد علیه السلام فرمود: «الْإِبْقَاءُ عَلَى الْعَمَلِ أَشَدُّ مِنَ الْعَمَلِ»؛^۲ بقای بر عمل سخت‌تر از خود عمل است. و آن‌گاه که پرسیدند بقای بر عمل یعنی چه؟ فرمود: «يَصِلُ الرَّجُلُ بِصَلَاةٍ وَيُنْفِقُ نَفَقَةً لِلَّهِ وَخَدَّةً لِشَرِيكٍ لَهُ فَكُتِبَ لَهُ سِرًّا تَمَّ يَذْكُرُهَا وَتَمَحِي فُتُكْتُبَ لَهُ عَلَانِيَةً، ثُمَّ يَذْكُرُهَا فَتَمَحِي وَتُكْتُبَ لَهُ رِيَاءً»؛^۳ مردی هدیه‌ای می‌دهد و برای خدای یگانه بی‌شریک انفاقی می‌کند، پس برایش به عنوان «عمل پنهانی» نوشته می‌شود. سپس او کارش را یادآوری می‌کند، در این وقت عنوان قبلی محو می‌شود و «عمل آشکار» برایش نوشته می‌شود. آن مرد دوباره عملش را یادآوری می‌کند پس عنوان قبلی محو می‌شود و برایش «عمل ریایی» نوشته می‌شود.

پرهیز از اذیت

فرد خدمت‌رسان علاوه بر اخلاص، باید از هر نوع رفتاری که

موجبات رنجش مددجو را فراهم آورد، پرهیز کند. همچنین باید به خاطر خدمت خود به یک مؤمن، به منت‌گذاری و یا اذیت دیگر مؤمنان هم نپردازد. حکایتی از امام جواد علیه السلام در این باره راهگشا است:

مردی نزد امام جواد علیه السلام آمد که بسیار خوشحال و مسرور به نظر می‌رسید. امام از علت خوشحالی‌اش پرسید. او گفت: یابن رسول الله، از پدردت شنیدم که می‌فرمود: «شایسته‌ترین روز برای شادی بنده روزی است که در آن انسان توفیق نیکی و انفاق به برادران مؤمنش یابد.» و امروز ده نفر از برادران دینی که فقیر و عیال‌وار بودند از فلان شهرها به نزد من آمدند و من هم به هر کدام چیزی دادم، برای همین هم مسرورم.

امام جواد علیه السلام به او فرمود: «الْعَمْرِي إِنَّكَ حَقِيقٌ بِأَنْ تُسْرِنَ لِمَ تَكُنْ أَحْبَبْتَهُ، أَوْ لِمَ

۱. قال علی علیه السلام: «لَا يَنْتَقِمُ قَضَاءُ الْخَوَانِجِ إِلَّا بِسَلَابٍ بِاسْتِضْفَارِهَا لِتَغْلَمَ وَيَانِيكِنَامِهَا لِتُظَهَرَ وَيَبْتَعِبِلِهَا لِتَهْتَوَى.» (نهج البلاغه، فیض، ص ۱۱۳۱).

۲. کافی، ج ۲، ص ۲۹۶؛ بحار الانوار، ج ۶۷، ص ۲۳۳.

۳. همان.

تُخِطُّهُ فِيمَا بَعْدُ؛ به جانم سوگند! شایسته است مسرور باشی، اگر کار خود را بی اثر نساخته باشی و یا بعداً حبط و بی اثر نسازی.» او با شگفتی پرسید: با اینکه از شیعیان خالص شمایم، چگونه عمل نیک من پوچ می شود؟

فرمود: «با همین سخنی که گفتی، کارهای نیک و انفاقهای خود را حبط کردی.» او توضیح خواست و امام فرمود: این آیه را بخوان «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَىٰ»؛ «ای مؤمنان بخششهای خود را با منت و اذیت باطل نکنید.»

گفت: من که به آن افراد منت نگذاشتم و آزار ندادم! امام فرمود: «خدا فرموده: بخششهای خود را با منت و آزار باطل نسازید، نفرموده تنها منت و آزار بر آنان که می بخشید، بلکه خواه بر آنان خواه بر دیگری. آیا به نظر تو آزار به آنان شدیدتر است یا آزار به فرشتگان مراقب اعمال تو و فرشتگان مقرب الهی و یا آزار به ما؟»

مرد گفت: البته آزار به فرشتگان و شما، امام فرمود: تو فرشتگان و ما را آزردی و عمل خود را باطل کردی. مرد پرسید: چرا

باطل کردم و شما را آزردم؟ فرمود: اینکه گفتی: «چگونه باطل نمودم با اینکه از شیعیان خالص شما هستم؟» وای بر تو! آیا می دانی شیعه خالص ما کیست؟ شیعه خالص ما «حزبیل» مؤمن آل فرعون و «حزب نجار» صاحب یس و... و سلمان و ابوذر و مقداد و عمار هستند. تو خود را در صف این فراد برجسته قرار دادی و ما و فرشتگان را آزردی.

آن مرد بعد از اعتراف به تقصیر و استغفار، پرسید: پس چه بگویم؟ امام فرمود: بگو من از دوستان شما هستم. دوستان شما را دوست دارم و دشمنان شما را دشمن می دارم. او چنان گفت و امام جواد علیه السلام فرمود: «الآنَ قَدْ عَادَتْ إِلَيْكَ مَتُوبَاتُ صَدَقَاتِكَ وَزَالَ عَنْهَا الْأَخْبَاطُ»^۲ الان پادشاهای بخششهایت به تو بازگشت و حبط و بی اثری از آنها زایل شد.»

خدمت در حد توان

مردی خدمت امام جواد علیه السلام آمد و گفت: به اندازه جوانمردی ات به من کمک کن. امام فرمود: این قدر

۱. بقره/۲۶۴.

۲. تفسیر منسوب به امام حسن عسکری علیه السلام، ص ۳۱۴؛ بحار الانوار، ج ۶۸، ص ۱۵۹.

نمی توانیم. گفت پس به اندازه جوانمردی خودم، کمک کن. فرمود: این را می توانم. ای غلام! صد دینار به او بده.^۱

نابودی نعمت

امام جواد علیه السلام می فرماید: «إِنَّ لِيْلَهُ عِبَاداً يَخْصُهُم بِالنَّعْمِ وَيَقْرُبُهَا فِيهِمْ مَا بَدَّلُوها فَأِذَا مَنَعُوها نَزَعَهَا عَنْهُمْ وَحَوَّلَهَا إِلَىٰ غَيْرِهِمْ؟» خداوند بندگان را دارد که نعمتهایش را به آنان اختصاص داده است و مقرر کرده است از آن بذل و بخشش کنند و اگر خودداری کنند، از آنان می گیرد و به دیگران منتقل می کند.»

بر این اساس، امام جواد علیه السلام قرار گرفتن و تمرکز نعمتها در دست برخی افراد را سنت و خواسته ای الهی می داند که امری هدفمند است و هدف از آن هم، واگذاری به دیگران می باشد؛ لذا صاحبان مال و جاه و مقام و موقعیت باید آنچه را به دست می آورند، اولاً نعمت و سپرده الهی بدانند و ثانیاً واگذاری و خدمت به مردم را وظیفه خود بدانند و ثالثاً مطمئن باشند که در صورت ترک وظیفه، همان خدایی که این نعمتها و

امکانات را به آنان سپرده است، توان بازپس گیری و واگذاری آن را به افراد دیگر دارد.

امام جواد علیه السلام در حدیثی دیگر، به طبیعی بودن این وضعیت و سنت الهی بودن آن چنین اشاره می کند: «مَا عَظَّمْتَ نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَىٰ أَحَدٍ إِلَّا عَظَّمْتَ عَلَيْهِ حَوَائِجَ النَّاسِ، فَمَنْ لَمْ يَحْتَمِلْ تِلْكَ الْمَثْوُونَ عَرَضَ النِّعْمَةِ لِلزُّوَالِ؟» نعمت خدا بر کسی زیاد نمی شود، مگر اینکه نیاز مردم هم به او بیشتر می شود. پس کسی که این زحمت را تحمل نکند، نعمت را در معرض زوال قرار می دهد.»

مرز خدمت

خدمتگزاری نیز مانند هر رفتار اجتماعی دیگر مرزی دارد و طبعاً باید به انسانهایی خدمت کرد که اهلیت خدمت را دارند، نه آنکه با ارائه

۱. کشف الغم، ج ۲، ص ۳۶۸؛ حلیة الأبرار، ج ۲، ص ۴۰۸، (در روایت آمده است: یا غلام اعطه مائة دینار. اما بعضی به اشتباه ۲۰۰ دینار نوشته اند).
۲. کشف الغم، ج ۲، ص ۳۶۴؛ فصول المهمه، ص ۲۶۱؛ بحار الانوار، ج ۷۸، ص ۷۹.
۳. فصول المهمه، ص ۲۶۱؛ بحار الانوار، ج ۷۸، ص ۷۹ و روایتی مانند آن را در نهج البلاغه، حکمت ۳۷۳ مشاهده نمایید.

نمی‌سازد، مگر اینکه خدای تبارک و تعالی به او می‌فرماید: ثواب کار تو با من است و به کمتر از بهشت برای تو راضی نمی‌شوم.^۲

امام جواد علیه السلام می‌فرمود: «الکَلَامُ یَبْلُغُنَّ بِالْعَبْدِ رِضْوَانِ اللَّهِ: کَثْرَةُ الْإِسْتِغْفَارِ وَخَفْضُ الْعَجَائِبِ وَکَثْرَةُ الصَّدَقَاتِ؟ سه چیز بنده را به مقام رضوان الهی می‌رساند: استغفار زیاد، فروتنی با مردم و زیاد صدقه دادن.»

پاداش، مباحثات و نام نیک

امام جواد علیه السلام می‌فرمود: «أَقْلَبُ الْمَعْرُوفِ إِلَى اضْطِنَاعِهِ أَخْوَجَ مِنْ أَهْلِ الْحَاجَةِ إِلَيْهِ، لِأَنَّ لَهُ أَجْرَهُ وَفَخْرَهُ وَذِكْرَهُ، فَامَّا فِيهِ إِضْطِنَاعُ الرَّجُلِ مِنْ مَعْرُوفٍ، فَإِنَّمَا يَبْدَأُ فِيهِ بِنَفْسِهِ فَلَا يَطْلُبُ شُكْرَ مَا صَنَعَ إِلَى نَفْسِهِ مِنْ غَيْرِهِ^۳؛ اهل نیكوکاری به كار خیرش بیشتر از نیازمندان به خیر، محتاج است؛ چون پاداش و مباحثات و نام آن

خدمت، در مسیر غیر الهی‌شان مستحکم‌تر شوند. برای همین، اهل بیت علیهم السلام هرگاه ارائه خدمت به منحران، عامل جذب و تألیف قلوب و هدایت آنان می‌شد، از هیچ نوع خدمت و حتی گذشت از توهینها و... دریغ نداشتند. و در کنار آن، هرگاه هم که تشخیص می‌دادند خدمت‌رسانی به یک شخص منحران موجب تقویت و یا رسمیت وی می‌شود، از آن پرهیز می‌کردند. نمونه‌ای از رفتارهای امام جواد علیه السلام در این باره را می‌خوانیم:

علی بن مهزیار می‌گوید: به امام جواد علیه السلام نوشتیم: فدایت شوم! پشت سر کسی که قائل به جسمانیت خداست، نماز بخوانم؟ فرمود: «لَا تُصَلُّوا خَلْفَهُمْ وَلَا تَعْطُوهُمْ الزَّكَاةَ وَابْتَرُوا مِنْهُمْ بِرِئِ اللَّهِ مِنْهُمْ!» پشت سرشان نماز نخوانید و چیزی از زکات به آنها ندهید و از آنان بیزارى بجوید که خدا از آنان بیزار است.»

۲. آثار خدمت‌رسانی

رضایت الهی

امام صادق علیه السلام می‌فرمود: «مسلمانی نیاز مسلمانی را برآورده

۱. امالی صدوق، ص ۳۵۲؛ بحار الانوار، ج ۳، ص ۲۹۲؛ مباحثی پیرامون این روایت در بحار الانوار نقل شده است.
 ۲. بحار الانوار، ج ۷۳، ص ۳۱۲.
 ۳. کشف الغمه، ج ۲، ص ۳۴۹؛ بحار الانوار، ج ۷۵، ص ۸۱.
 ۴. بحار الانوار، ج ۷۵، ص ۷۹.

سه چیز بنده را به مقام رضوان الهی می‌رساند: استغفار زیاد، فروتنی با مردم و زیاد صدقه دادن.

سرپرستی کنند که از امامشان جدا شده‌اند، و در جهل خود سرگردان‌اند و در دست شیاطین‌شان و ناصبیهایی که دشمن ما هستند، اسیرند، پس از دست آنان نجاتشان دهند و از سرگردانی و قهر شیطانها با بازگرداندن و سوسه‌هایشان و از قهر ناصبیهها با آوردن حجتهای خدایشان و دلیلهای اثمه خویش خارج سازند، نزد خداوند بر عابد به بهترین موقعها برتری داده می‌شوند؛ بیشتر از برتری آسمان بر زمین و عرش و کرسی و حجابها [بر آسمان] و برتری آنها بر این عابد، مانند برتری ماه شب چهارده بر کوچکترین ستاره در آسمان است.»

کار برای نیکوکار است. پس هرگاه مردی کار خوبی کرد، از خودش شروع کرده است؛ لذا تشکر بابت کارش را از دیگران نباید بخواهد.»

برتری بر عابد، نتیجه خدمت عقیدتی عمل خدمت‌رسانی ارزشی عمومی دارد؛ اما برخی از خدمات، و از جمله خدمت فرهنگی و نجات دادن کسانی که در معرض گمراهی و انحراف فکری قرار دارند، ارزش افزون‌تری دارد. امام جواد علیه السلام ارزش شگفت‌آوری را برای خدمت به ایتم آل محمد یادآور می‌شود و می‌فرماید:

«إِنَّ مَنْ تَكْفَّلَ بِأَيْتَامِ آلِ مُحَمَّدٍ الْمُتَّقِطِيعِينَ عَنِ إِمَامِهِمْ، أَلْمُتَّخِرِينَ فِي جَهَنَّمَ، الْأَنْزَاءِ فِي آيِدِي شَيْطَانِهِمْ وَفِي آيِدِي التَّوَّاصِبِ مِنْ أَغْدَائِنَا فَاسْتَنْقَذَهُمْ مِنْهُمْ وَأَخْرَجَهُمْ مِنْ حَيْرَتِهِمْ وَقَهْرِ الشَّيَاطِينِ بَرَدٌ وَسَاوِسِهِمْ وَقَهْرِ النَّاصِبِينَ بِحُجَجِ رَبِّهِمْ وَدَلِيلِ أَيْمَتِهِمْ، كَيْفَضَّلُونَ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى عَلَى الْعَابِدِ بِأَفْضَلِ الْمَوَاقِعِ بِأَكْثَرِ مِنْ فَضْلِ السَّمَاءِ عَلَى الْأَرْضِ وَالْعَرْشِ وَالْكَرْسِيِّ وَالْحُجُبِ [عَلَى السَّمَاءِ] أَوْ فَضْلَهُمْ عَلَى هَذَا الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ عَلَى أَخْفَى كَوْكَبٍ فِي السَّمَاءِ؛^۱ همانا کسانی که یتیمان آل محمد را

۱. تفسیر منسوب به امام حسن عسکری علیه السلام، ص ۳۴۴، الاحتجاج، ج ۱، ص ۱۷.